І

Як ви пишете?

З такими запитаннями частенько звертаються слухачі до всіх письменників мало не на всіх літературних вечорах, де письменники читають прилюдно свої власні твори.

Звертаються з такими запитаннями вони й до мене.

— Як я пишу?

Колись, замолоду, на такі запитання відповідалося жартома так:

— А так пишу: беру папір, беру олівця, сідаю собі та й пишу собі...

Така відповідь, видимо, не зовсім задовольняє або, певніше, зовсім не задовольняє запитувачів, бо запитання не припиняються, а навпаки, їх, отаких запитів, дедалі більше; отже, зацікавлені хочуть, мабуть, щоб я про свою роботу розповів докладніше.

Давайте спробуємо.

Тільки зарані давайте умовимося, що в моїй оцій розповіді чи бесіді не буде ніякісіньких рецептів про те, як писати фейлетони, гумореси чи взагалі художні твори, бо я дотримуюсь тієї думки, що навряд чи можна когось навчити писати ті чи інші художні твори, а от навчитися такі твори писати можна.

Я розкажу вам, коли і як я почав писати гумореси та фейлетони, і, коли вдасться, — розкажу і як я їх пишу.

II

Працювати в газеті я почав пізненько, тоді, як мені вже стукнуло тридцять з гаком літ.

Чому?

Я походжу із селян. Народився на Полтавщині. Батьки мої мали дуже багато дітей і дуже мало грошей. Було це ще за царського часу. Систематичної освіти батьки дати мені не мали змоги. Закінчив я сільську школу. А далі що? Про гімназію чи взагалі про якусь іншу середню освіту і мріяти годі. Що робити? Хазяйнувати вдома — ні на чім і ні над чим. А батьки, проте, силкувалися будь-що, а повиводити дітей "у люди". Десь батько дізнався, що він, як колишній солдат, мав право віддати сина на "казьонний кошт" у військово-фельдшерську школу, а таких шкіл на Україні тоді була тільки одна — в Києві.

Чому саме батьків привабила військово-фельдшерська школа, а приміром, не земська фельдшерська, яка була ближче, в Полтаві?

У Полтаві треба було найняти для учня квартиру і т. д., а в Києві все це було "казьонне", хоч за навчання потім треба було відслужити фельдшером у війську.

Закінчив я військово-фельдшерську школу. Працював фельдшером і далі вже вчився самотужки, щоб скласти екстерном іспит за гімназію "на атестат зрілості"...

Для цього мені довелося затратити мало не десять років. Виходить, що середню освіту я дістав уже тоді, коли мені підкочувалося під тридцять літ.

Виступаючи перед нашою радянською молоддю, я завжди говорю, що як їй, мовляв, тепер "дуже трудно": у неї тепер і семилітки, і

десятилітки, і технікуми, і університети, і інститути, і заочні вищі учбові заклади, і академії... Не знаєш, за що вхопитися...

Тепер тобі стукнуло двадцять три, — ти вже або інженер, або лікар, або педагог, або біолог, або геолог, або, або, або та ще раз або...

А нам було "значно легше": закінчив дві, три, а найбільше чотири зими освіти, хапайся за батіжок і — "цабе, рябе, тр-р-р-р!". І то не на свої воли, а на куркульські або на поміщицькі!

Книжки читати я любив змалку, все думалося та гадалося, що то за люди такі є на світі, що вміють вірша скласти чи книжку написати, але про те, щоб самому щось таке скласти, про це мріялося...

Фельдшерувати мені пощастило з одним дуже освіченим лікарем, який кохався в літературі, сам писав, чудесно знав українську мову, був знайомий з Лесею Українкою.

Ну, по службі ото іноді напишеш якогось там чи акта, чи.щось інше, даєш йому на підпис, він читає... Якось він мене запитав:

— А ви ніколи не пробували в: газети писати?

— Ні, ніколи.

— А ви спробуйте!

Я спробував. Написав невеличкого дописа (не пам'ятаю вже про що!), поніс до редакції, де мого дописа і викинули в кошик. Залишив я думку про працю в газеті.

Українською мовою я говорив з дитинства. Вчився в російській школі, бо, як ви знаєте, за царя українських шкіл на Україні не було зовсім.

Як ми, українські селянські діти, говорили й писали, закінчивши дві-три зими сільської школи або пройшовши солдатську царську муштру?

Хтось колись про нашу говірку сказав дуже дотепно: "Ни по-русски, ни по-малорусски, а так — мало по-русски!"

Лікар, з яким я працював, розкрив передо мною красу української мови і багато мені допоміг в її вивченні.

Книжки, розуміється, я читав і російські, і українські. І багато читав.

1919 року були спроби виступів моїх у газетах, але постійна праця в газетах почалася 1921 року в Харкові, в редакції газети "Вісті ВУЦВК".

III

Мову українську, вже й літературну, я, як на той час, знав пристойно.

Прийшов я в Харкові до редакції газети "Вісті ВУЦВК" та й кажу:

— Чи нема у вас якоїсь роботи?

— А що ви вмієте?

— Знаю українську мову!

— О! Нам такі люди потрібні!

Треба вам знати, що тоді знавців української мови було обмаль. Декотрі з тих, що знали, перепетлюрилися, молодь іще не попідростала...

За найкращого знавця української мови в редакції "Вістей", крім редактора, вважалася зав. інформвідділом (така була посада) Оксана Х.

До неї було мене й направлено.

"Іспита" я склав блискуче і того ж дня ввечері вже працював як перекладач.

Почалася моя газетярська робота.

Було це, я ж кажу, 1921 року. У квітні.

А тепер уже 1954 рік!

А газетярська моя робота як почалася, так і досі не припиняється.

І, як по секрету вам сказати, і досі я вважаю себе "в общем и целом" за газетяра.

Працюю, значить, я собі в редакції та й працюю. Перекладаю собі та й перекладаю.

Вдачі я змалку був не сказать, щоб дуже сумної, а зовсім навпаки: по молодості сміялося весело та розложисто.

Одного разу, перекладаючи закордонні телеграми, натрапив я на якийсь курйозний факт із закордонного життя. Забув уже я, який саме. Телеграмку я переклав, а потім сам собі подумав, а чому мені не поглузувати з цього факту. Взяв я та й написав щось таке на кшталт фейлетону, чи усмішки, чи гуморески.

До речі, мені і тоді, і тепер не дуже до вподоби французьке слово "фейлетон". Пишу я це слово через те, що так заведено по газетах та по

журналах, а я сам для своїх речей вигадав назву — "усмішки", і це слово я люблю куди більше, ніж слово "фейлетон"...

Хоч "фейлетон" уже й завоював у нас повне право на життя, та, на мою думку, слово "усмішка" нашіше від "фейлетону".

...Так написав ото, значить, я усмішку про закордонний факт, приклав до перекладу телеграми і поклав на стіл Оксані Х. Сиджу й поглядаю на Оксану. А працювали всі ми, і начальство (заввідділом), і підлеглі, в одній кімнаті. Прочитала Оксана переклад, читає усмішку. Починає реготатися. Схопилася і, регочучи, кудись побігла. Прибігає і показує мені редакторову резолюцію: "Надрукувати в завтрашньому номері газети..."

"Бий тебе нечиста сила!" — думаю собі. А сам, розуміється ж, радий! Ще б пак!

— А як підпишемо фейлетона? — питає Оксана.

Я беру в неї свій "твір" і підписую: "Оксана".

Таким робом перший мій фейлетон (коли можна його так назвати), надрукований у "Вістях", з'явився за підписом "Оксана".

Чому?

З цього видно, що серйозної ваги цьому фактові я не надавав і бути фейлетоністом чи взагалі письменником не гадав.

Праця в газеті мені полюбилася, кидати її я не збирався, а думав: хіба мало є працівників у газеті, — і не письменників, і не фейлетоністів, а прекрасних журналістів, без яких газета не може існувати?

"Працюватиму, — думав я собі, — а там видно буде, на що воно закандзюбиться..."

Працював я, треба вам сказати, залюбки, працював із захватом.

Зранку в редакцію приходив, вискакував на годинку, на обід і перед світом другого дня приходив додому.

Життя минало в редакції.

Був я і за перекладача, і за редактора мови, і за зав відділами, і за секретаря редакції, і за редактора журналу "Червоний перець", і за редактора літдодатків.

Не одночасово, розуміється.

А то одночасово у "Вістях" я був за редактора мови й за фейлетоніста, а в "Селянській правді" за відповідального секретаря.

Попрацювалося, — нема де правди діти!

Разом із "Вістями" видавалася і газета "Селянська правда", яка перші часи шкутильгала, бо часто мінялися редактори.

Я в "Селянській правді" працював за секретаря.

Сидиш, було, в кімнаті, заходить товариш:

— Драстуйте! Я — ваш редактор!

— Дуже приємно!

Дивишся, за місяць-півтора вже це "дуже приємно" говориш іншому товаришеві.

Редакторами "Селянської правди" довший час були товариші, які, приїхавши до Харкова, чекали призначення на роботу.

— Попрацюйте в "Селянській правді", доки підберемо вам відповідну роботу!

Часто й густо редакторство в "Селянській правді" — то була робота за сумісництвом.

Газета виходила тричі на тиждень. Отож і було, як правило:

— Ви робіть, а я забіжу перегляну!

— А передова?

— І передову напишіть!

— А про що?

— Пишіть про кооперацію!

— Та минулого разу писали про кооперацію!

— Нічого, нічого! Не пошкодить! Пишіть про кооперацію!

Обов'язково, було, редактор забіжить переглянути передову.

— Добре написано, дуже добре! Тільки кінця нема!

— Як нема?

— У кінці додайте: "А через те давайте хліб і коні для Червоної Армії!"

Писалася передова про міжнародне становище, про культосвітню на селі роботу, все дно кінець додавався обов'язково:

"А через те давайте хліб і коні для Червоної Армії".

— Та якось воно тут вроді...

— Нічого, нічого! Добра якась душа прочитає та, дивись, іще раз вивезе хліба на продпункт! Друковане слово — воно своє робить!

Був і такий редактор.

— Товаришу редакторе! Коли буде передова?

— А газета хіба виходить? — запитує редактор.

— Не виходить, бо нема передової!

— А раз не виходить, так навіщо ж передова? За дванадцять років безперервної технічної роботи в апараті редакційному було всього!

Проте з яким захопленням згадуються ці роки! Стінних газет тоді в наших редакціях не було. От я взяв та й написав усмішку "для внутрішнього вжитку" про справи редакційні. Про всілякі такі курйозні, більш-менш типові явища в редакційній нашій роботі, про чудернацькі вчинки різних редакційних співробітників-диваків (а де ж їх, скажіть, нема?!). Сміху було, хоч лопатами вигортай! Але це мене і згубило! Уже редактори почали:

— Ви вмієте, та не хочете!

— От на таку тему треба фейлетона! Розумієте, треба!

— Та не вийде в мене!

— А ви спробуйте! Про редакційні справи ж вийшло! Напишіть!

Почав писати.

Іноді виходило, іноді не виходило...

Згодом почало частіше "виходити", ніж "не виходити".

Почалося частіше братися за Гоголя, за Щедріна і за Чехова...

Читав, думав: "Чому смішно? Звідки сміх?"

Діставав словники, збірники приказок... і т. д., і т. ін.

І прислухався. Прислухався і в трамваях, і на базарах, і по ярмарках, і по поїздах, — чому сміються, чого так весело?... І записував.

Чому я про все це пишу?

Ми ж з вами бесідуємо про те, як я починав свою роботу в українській сатирико-гумористичній літературі. Я не можу вам сказати, чи всі так починають і чи взагалі так слід починати.

Я не маю сумніву в тому, що тепер, коли ми маємо інститути літератури, інститути та факультети журналістики нашій молоді буде значно легше починати, ніж було нам.

Те, до чого доводилося доходити навпомацки, не маючи й отакусінького під собою теоретичного грунту, те для наших молодих товаришів буде висвітлене у вишах.

Буде основа, на якій уже вишиватимуться візерунки.

А ми — самі снували, самі й вишивали.

IV

— Розмови розмовами, а як же все-таки пишуться фейлетони? Як?

А давайте я вас запитаю:

— Чому один письменник пише романи, другий — вірші, третій — драми, комедії і т. д., і т. ін.?

Є, розуміється, письменники, що можуть і те, й те, й те, а втім, один із жанрів у нього виходить краще, ніж інший.

Пише, приміром, чудесні ліричні пісні поет-сатирик наш Сергій Воскрекасенко, але в сатиричних своїх віршах він і сильніший, і плідніщий.

Силу-силенну таких прикладів можна навести.

Я не кажу, що людина народжується з якимись там сатиричними чи гумористичними "гвинтиками" в голові, але кожна людина має до чогось певного більший потяг, більше покликання, ніж до іншого.

А коли в людини є потяг чи покликання, приміром, до сатири, до гумору, вона ними, — сатирою та гумором, — більше й цікавиться, більше вивчає класиків сатири та гумору, народну сатиру та гумор,

стежить за новими явищами в сатиричній та гумористичній літературі, тим самим задовольняючи своє до них покликання, а разом з тим виховує, збагачує, розвиває власні зерна сатири та гумору. Кінець кінцем сатира та гумор робляться справою її життя, її фахом, коли мова йде про літературу.

Розуміється, що все це розвивається не само по собі, а в загальному процесі розвитку нашої літератури і взагалі культурного нашого життя.

М. Є. Салтиков-Щедрін писав, як ви знаєте:

"Література знає такі людські дії, які мають у собі певну міру загадковості і щодо яких публіка ще не з'ясувала, порочні вони чи доброчесні. Філософи пишуть, з метою пояснити ці дії, цілі трактати; романісти беруть їх за основу багатотомних творів; сатирики роблять ту саму справу, закликаючи на допомогу зброю сміху. Ця зброя дуже сильна, бо ніщо так не збентежує порок, як свідомість того, що його вже викрито і що з приводу нього вже залунав сміх" [1].

— Ну, правильно, — ви своєї. — І потяг, і покликання до сатири та до гумору в нас єсть, і познайомилися ми з народною сатирою та з гумором, читали класиків, стежимо за новими явищами в сатиричній та гумористичній літературі і навіть, бажаючи працювати в літературі, закликали для цього на допомогу зброю сміху! Все зробили! А все ж таки — як писати фейлетони? Як писати гуморески?

Я можу вам розповісти, як, як мені відомо, пишуть чи писали інші письменники, з трудом можу розказати на окремих роботах-прикладах, як я їх сам писав, але як взагалі писати, не знаю і порадити нічого не можу!

Ви гадаєте, що я не цікавився колись, не допитувався, як писати? Допитувався! Але, на жаль, ніхто нічого певного мені не сказав.

— Як ви пишете? — питав я.

— А так: пишу, та й уже!

Один із відомих письменників-сатириконців (був до революції в Петербурзі журнал "Сатирикон") писав, кажуть, так: сідає за стіл, перед ним чотири смуги паперу, на кожній лежить авторучка, він на одну тему пише чотири варіації гуморески і кожну варіацію окремою ручкою. Несе ці чотири варіації до редакції і читає редакторові. Редактор дуже часто запитував, кажуть, письменника:

— А п'ятої варіації у вас нема?

Я не думаю, щоб твір дуже вже залежав од авторучки та від паперу.

Колись до мене завітав був народний художник СРСР Анатолій Галактіонович Петрицький. Сиділи ми, гомоніли, курили. Анатолій Галактіонович одірвав од коробки з-під цигарок кришку, взяв навпівспаленого сірничка, вмокнув сірничка в чорнило, сидить і дряпає, так собі — між іншим, сірничком по картону. А вийшов чудесний портрет.

Крім, отже, матеріалу, ще щось, очевидно, для художнього твору треба.

Якось улітку ми жили з одним нашим талановитим поетом в мальовничому селі на Полтавщині, над рікою над Сулою. Поет працював над перекладами з Пушкіна. А я милувався з нашого поета. Як поет працював? Він одразу, що називається, "з маху" з російської мови без єдиної помарочки "переписував" мовою українською цілі сторінки. Один варіант. Потім таким от способом — одразу другий варіант. Читається потім перший варіант, читається другий, з двох робиться один. Переклад готовий. Та який переклад! Можливо, що поет потім іще

шліфував переклади, але того вже я не бачив, я розповідаю про те, чого був свідком сам.

Усі ж ви бачили рукописи великого Льва Толстого, читали про те, як він працював! Скільки він правив, скільки і ним самим, і для нього кожний твір було переписувано. . А потім іще правка в коректурі, коректура коректури, коректура в гранках.

Від цього хіба твори Л. М. Толстого були менш художніми? Навпаки! І хіба така кропітка над творами робота принижує велич Толстого?

Якось я запитав сина нашого українського видатного новеліста:

— Коли не секрет, розкажіть, прошу вас, як працював ваш батько?

— А чому, — відповідає син, — це секрет? Ніякий не секрет! Щоранку з батькового кабінету вигортали купи подраного паперу.

Але ж дивувалися письменникові сучасники, дивуємося ми, цілий світ дивується, як можна одним словом передати психологічний стан людини, двома-трьома словами намалювати цілу картину, а на одній-двох сторінках дати соціальний стан цілого вимученого народу!

Кожний робить, в даному разі пише, як уміє!

V

Найважче і найнеприємніше писати про себе.

Я ще раз кажу, що не маю жодного наміру давати якісь певні рецепти, як писати, та їх, тих рецептів, і нема. Я спробую розповісти, приміром, чому і як я написав свою "Зенітку", бо із моїх творів її, мабуть, чи не найбільше знають.

"Зенітку" написано під час Великої Вітчизняної війни.

Мені хотілося в ті тяжкі, грізні часи написати щось дуже веселе, таке, щоб і моя робота спричинилася до того, щоб люди і на фронті, і в тилу таки по-справжньому засміялися, та не засміялися, а просто-таки зареготалися.

Одночасно щоб моя гумореска відігравала й певну, сказать би, мобілізаційну, підбадьорювальну роль.

Героями "Зенітки" я вибрав двох дідів: діда Свирида та його кума.

Чому я вибрав дідів?

Щоб показати, що з ворогом воював увесь наш народ, що мав силу держати в руках як не гвинтівку, то бодай вила. Я зробив старого діда партизаном (а хіба таких не було?), а в партизанах навіть кволі діди не сиділи без діла, а хоч обід хлопцям варили та коні пасли.

Чому я навів приклад війни діда Свирида з його бабою Лукеркою? Це — смішно, але в мене була ще й та думка, що, мовляв, не задавайтеся, фашисти, своєю технікою, своєю військовою наукою, — хоч які ви дуже такі муштровані, дуже такі сильні, дуже на військовій справі практиковані, — наші діди битимуть вас, маючи в руках не вдосконалені зенітки, а звичайнісінькі вила-трійчата.

Дідів, що попадали з кислиці, я прозвав льотчиками.

Такі контрасти: зенітка й вила, ціла військова муштра з одного боку і баба Лукерка з другого, таран і спідниця і т. д. Та ще коли старі діди по-своєму вживають у розмовах військових термінів (а хіба не поприщеплювалися такі терміни до нашої мови за час війни?!), — от і вийшло, кажуть, дуже смішно.

"Зенітку" свою я вигадав. Живого діда Свирида, того, що діє в "Зенітці", на світі не було. Але я певний, що подібні діди були, бо, якби їх не було, я б погрішив проти художньої правди і читач обов'язково десь, колись, — не тепер, так у четвер, — запротестував би... Читача не обдуриш! За десять років життя "Зенітки" я протесту жодного не чув.

Я розповів про те, чому я написав "Зенітку".

Як я її написав?

Це вже справа складніша. Із "Зеніткою" я "мучився" довгенько. Було багато сумнівів, чимало побоювань! А чи не образяться наші солдати, наші офіцери, що я їхню титанічну, героїчну, смертельну на війні боротьбу порівнюю з "війною" діда Свирида та баби Лукерки? Хоч я мав на увазі фашистську армію, а раптом комусь спаде на думку, що я — аж подумати страшно! — недооцінюю труднощів боротьби.

Чи не образяться наші безстрашні соколи-льотчики, що найсмертельнішу в їхніх руках зброю — таран — я воджу до тарана дідом бабиної спідниці?

Ще тільки готуючись писати, я радився з деякими товаришами та з першими моїми читачами: чи не може таке трапитися?..

А хто напевно міг сказати, трапиться чи не трапиться?

Вирішив писати!

Сам собі подумав вся справа в тоні, в підході, в певних межах.

Узяв та й написав.

Технічно як я її написав, питаєте?

Я її не написав, а розказав. Було це в Рязанській області, де моя родина жила в евакуації. Я приїхав до неї. В хаті було холодненько, був лютий. Уночі не спалося, а більше хукалося. Хукав я, хукав, ніякого тепла не нахукав. Хукнеш, а воно пара клубком вихукується. Розбудив я дружину.

— Ти не змерзла?

— Змерзла!

— Слухай, я тобі щось розкажу.

— Перед світом? Може, це тобі з холоду?

— Слухай, може, тепліше буде.

І почав: "Сидить дід Свирид на колодках, сидить і стружить верболозину..." І так до кінця.

Дружина почала сміятися. Потеплішало.

А вранці встав, нагрів біля чайника пальці, попрохав у хазяйчиної доньки-школярки чотири аркушики з учнівського зошита паперу "в кліточку", взяв олівця, бо чорнило замерзло, сів та й записав "Зенітку".

Так народилася "Зенітка"...

"Зенітка" — це гумореска, написана не на фактичному матеріалі, це, сказати б, чистісінький авторський витвір, домисел.

Давайте спробуємо поговорити про фейлетон, чи усмішку, як про наслідок певного життєвого явища, факту. Єсть у мене усмішка (чи хай буде фейлетон), що зветься: "У ніч під Новий рік". Матеріалом для цієї

усмішки прислужився той життєвий факт, що по багатьох наших колгоспах голови колгоспів, щоб повлаштовувати на легеньку роботу своїх родичів, кумів, сватів і т. д., — призначають їх сторожами.

В одному колгоспі було виявлено по штату цілих вісімнадцять сторожів. Явище, розуміється, ненормальне, яке межує із злочином. Треба було висміяти це явище, звернути на нього громадську увагу, винести його на людське посміховисько. І таким чином припинити.

Як я підійшов до цього матеріалу, до цього факту?

Я собі уявив, що коли в колгоспі вісімнадцять сторожів і всі вони родичі чи приятелі, — ясно, що не всі вони діди, що це здорові, працездатні люди, які ховаються від роботи і мають за це ще й неабиякі трудодні.

Це була, так би мовити, вихідна точка, та грубка, від якої я почав "танцювати"...

Що може робити здорова, неспрацьована, молода людина вночі, коли вона сторож, а тому сторожеві тільки й діла, що в калатало калатати?

От я й почав їм роботу знаходити, на папері, звісно: і вони в мене і в підкидного грають, і борються, і на фермі симентальського бугая піднімають. Дійшло до того, що комсомолка Оленка на правлінні почала вимагати, щоб сторожам футбольного м'яча купили: хай, мовляв, не гуляють, а тренуються та Кубок СРСР для колгоспу виграють.

А остаточно я скомпрометував сторожів тим, що одного з них в ніч під Новий рік щось украло. — Люди читали, сміялися, а дехто, напевно, і чухався. А якби я взяв та й написав: "У такім-то колгоспі вісімнадцять сторожів. Розженіть їх!" Це була б не література. Справа літератури —

своїми засобами звернути увагу на певне явище, висвітлити його, а для "вжиття заходів" у нас є інші відповідні установи.

Якось, бувши в однім районі, я звернув увагу, що клуби по селах здебільша позамикувано. Висять на клубних дверях величезні колодки-замки.

Я не допитувався, чому позамикали ті клуби, — для мене було ясно, що на культосвітню роботу в тому районі увага невелика.

Написав я фейлетона "Про замки та інші речі". Району я не називав, не називав і певного клубу, але вийшло, що я "попав у точку"; чимало було листів-одгуків на цей фейлетон, де писалося: от, мовляв, добре, що написали про замки на клубах: у нас уже нема замка, клуб працює і т. д., і т. ін.

Чому я із "смішного" саме боку підходжу до життєвих явищ?

Бо я намагаюся бути сатириком, а сатирики, як говорив М. Є. Салтиков, "закликають на допомогу зброю сміху"...

Коли б я був романістом, і цей факт мене б зацікавив, я б поклав його, може, за основу багатотомного роману.

Поет написав би, може, баладу, може, поему, може, пісню...

А моя зброя — сміх! Я глузую, кепкую, а частенько просто собі усміхаюсь.

М. В. Гоголь сказав: "Сміху боїться навіть той, хто вже нічого не боїться". ,

VI

Де береться матеріал, для сатирично-гумористичних творів?

Радянські письменники, сатирики та гумористи, здебільша гуртуються біля сатиричних та гумористичних журналів — "Перця", "Крокодила" та інших, що видаються по братніх радянських республіках. Працюють вони по редакціях газет та журналів. Редакційна пошта завжди дає такого матеріалу скільки завгодно.

Але, розуміється, найкраще бачити життя на власні очі, вивчати його, бути серед народу, отож найкориснішими завжди бувають поїздки в колгоспи, радгоспи, на фабрики, заводи, шахти і т. д., і т. ін. Сатирикам та гумористам це ще потрібніше, ніж комусь іншому.

Письменникова зброя — мова, слово. Веселу гумореску, фейлетона, гостру сатиру не можна написати спокійною, холодною, хай навіть і найлітературнішою мовою.

У сатирика та гумориста мова має бути жива, гостра, дотепна, наближена до мови, якою розмовляє народ.

Отож і доводиться прислухатися, записувати, знайомитися з фольклорними матеріалами і т. д., і т. ін.

Це для нас і необхідне, і обов'язкове, без цього веселої усмішки не напишеш.

Мені довелося повоювати зброєю сміху з ворогами радянського народу, панськими лакузами, продажними українсько-німецькими націоналістами.

Вся ця наволоч після війни кублилася по всіляких схронах у західних областях Радянської України. Все це вихованці всіляких гестапо та інших гадючих гнізд із своєю розбійницькою специфікою, жаргоном, побутом, вчинками і т. д.

Розуміється, що, сидівши в Києві, не вивчивши цього всього матеріалу на місці, мені трудно було б щось про них уїдливе написати. Треба, значить, було їздити в західні області, знайомитися з обстановкою каїнової роботи ворогів, говорити з місцевими людьми, що докладніше знали роботу цих запроданців, доводилося говорити і з самими "героями" темної ночі та густої хащі.

Наслідком тільки цього й могла вийти моя книжечка "Самостійна дірка".

Не було б моїх "Ленінград і ленінградці", якби я не побував у Ленінграді, наслідком поїздки в Запоріжжя з'явилися мої "Запорожці"; всі мої "мисливські усмішки" — результат багатолітніх мандрівок з рушницею...

Треба вам сказати, що і в "мисливських усмішках" нічого вигаданого нема: це все власні спостереження, все це було побачено, почуто, пережито.

Розуміється, все оброблено з мого погляду.

В кабінеті наш брат багато не висидить.

VII

Ми, на превеликий жаль, дуже бідні ще на теоретичні роботи в галузі сатирико-гумористичної літератури. Та появиться ж колись і теорія.

Що ж іще вам сказати?

Знайте найголовніше: "Не святі горшки ліплять!"

Захочете навчитися писати фейлетони, навчитеся, бо, ще раз підкреслюю, навчитися можна!

А нам, що вже чимало літ працюємо на ниві сатирично-гумористичної літератури, чекаючи молодої, гарячої, дотепної, веселої зміни, залишається тільки одне:

учитися, учитися та ще раз учитися!

Чекаємо до наших лав: будемо вчитися разом!

1954